

SIMÁNDI IRÉN

A „prágai tavasz” a magyar éterben

Ötven évvel ezelőtt, 1968 januárjában köszöntött be a „prágai tavasz”, az „emberarcú szocializmus” kísérlete Csehszlovákiában. A prágai tavasz politikatörténete alaposan feltárt a nemzetközi és a hazai irodalomban. Eseményeiről számos részletes, forrásokon alapuló publikáció látott napvilágot. Ilyen Huszár Tibor monográfiája,¹ fontos dokumentumokat közöl Földes György kötete,² a nemzetközi összefüggésekről tartalmaz érdekes adalékokat Borhi Lászlóé.³ Elemzésünkben mindenekelőtt Békés Csaba köztörténeti és párttörténeti vonatkozásokat kitűnően áttekintő tanulmányára támaszkodtunk.⁴ Jelen tanulmány e publikációk kiegészítésére vállalkozik azzal, hogy a rádió hírműsorait követve ismerteti és elemzi, miként tárta a politika a csehszlovákiai eseményeket az ország nyilvánossága elé. Az elhangzott adásokat eddig fel nem tárt forrásokkal: a „Műsorborítékok” és a „Hírek” feldolgozásával idézzük fel.

A Magyar Rádió e dokumentumaiból érzékelhetők és a korabeli hallgató számára is követhetők voltak az Alexander Dubček

¹ HUSZÁR Tibor: *1969: Prága, Budapest, Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció*. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1998.

² FÖLDES György: *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015.

³ BORHI László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában*. MTA BTK–Osiris Kiadó, Budapest, 2015.

⁴ BÉKÉS Csaba: Kádár János és a prágai tavasz. *Beszélő*, 2008/7–8. 97–113. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/kadar-janos-es-a-pragai-tavasz>. (Letöltve: 2018. 04. 06.)

vezette reformmozgalom fontosabb történései, azok nemzetközi visszhangja. A rádió műsoraiban elhangzott információk szinte kivétel nélkül a Szovjetunió Távirati Ügynöksége, a TASZSZ és a Magyar Távirati Iroda, az MTI jelentései alapján készültek – a szerkesztők, ha óvatosan is, de kiegészítették, átformálták az adásba került híreket.⁵ Ehhez járult hozzá, hogy a rádió a hírműsoraiban ismertette a nyugati lapokban megjelent véleményeket is.⁶

Mindezt alapvetően határozta meg a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) iratanyagából jól követhető, az események alakulása nyomán a pártvezetésben megváltozott hangulat. Fontos ugyanakkor, hogy például a korábbi csehszlovákiai pártirányítástól eltérően,⁷ az MSZMP tájékoztatáspolitikája ekkor a „mindenről való tájékoztatás” elvét vallotta – ezt a Politikai Bizottság (PB) 1965-ben elfogadott határozata mondta ki; ez volt érvényes a prágai tavasz idején –, sőt az események után, még 1968 őszén meg is erősítették a PB újabb határozatával.⁸

A rádióhallgatók azonban a prágai tavasszal kapcsolatos ügyekről csak részben kaptak-kaphattak tájékoztatást: óvatos

⁵ Ahogy Szentkirályi János, a *Szabad Föld* hetilap (a *Népszabadság* után a legnagyobb példányszámban jelent meg) főszerkesztője jelezte, a hazai tájékoztatás csak az esetek kis hányadában – ő 3%-ra tette azt – bicsaklott meg az 1960-as évek végén: ám e problémák szinte mindig a nemzetközi eseményekkel voltak kapcsolatosak. Szentkirályi János feljegyzése (1968. szeptember 5.) MNL OL 288. f. 22/1968. 17. ó. e.

⁶ Ebben is változást hozott már a „desztalinizációs” folyamat, amelynek fontos lépése volt az 1965-ös párthatározat. TAKÁCS Róbert: A sztálini modell átalakítása a magyar tömegkommunikációban. *Múltunk*, 2013/3. 68–103.

⁷ Erről lásd TAKÁCS Róbert: A csehszlovák sajtóirányítás a hatvanas és a hetvenes évek fordulóján, Budapestről nézve. *Médiakutató*, 2008 tél 69–80.

⁸ A határozat kiemelte a többrétegű tájékoztatás elvét: azaz nem mindenről a lapoknak vagy a rádiónak kell tájékoztatnia. A kényesebb ügyeket szóbeli fórumokon – például párttaggyűléseken – ismertessék. E mögött az a felismerés állt, hogy nincs zárt rendszer: az ilyen információk a nyugati rádiók (és az ezen alapuló pletyka, eltorzított híresztelés, rémhírek stb.) formájában bejutnak, így jobb, ha „mi” keretezünk. Erről lásd TAKÁCS Róbert: *A politikai újságírás a Kádár-korban. Hatalom és újságírás viszonya, 1956–1988*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2012. A határozat szövegét közli: CSEH Gergő Bendegúz–KRAHULCSÁN Zsolt–MÜLLER Rolf–PÖR Edit: *Zárt, bizalmas, számozott. II. Irodalom-, sajtó- és tájékoztatáspolitikai 1962–1979 (dokumentumok)*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 343–348.

megfogalmazásokat találunk, amelyek a legszűrtebb protokoll-hírek közé tartoztak, amivel, tudatosan, a „sorok között” olvasást már elsajátító hallgatókhoz szóltak. Ugyanakkor gyakran egyáltalán nem említenek meg találkozókat, amint ez kiderült a híryanagyok szövegének és az MSZMP iratanyagának az összehasonlításából. Ennek okai között szerepel, hogy még élénken élt az 1956-os forradalom, a szovjet csapatok bevonulásának az emléke, valamint hogy Magyarországon a prágai reformokat időben jóval megelőzve, de éppen ebben az időben már bevezetésre kész, a szovjet modelltől eltérő új gazdasági mechanizmus. Miközben kezdetben a prágai reformok Kádár számára potenciális szövetségést jelentettek az MSZMP gazdasági reformtörekvéseihez, nemkülönben a KGST ehhez remélt átalakításához.⁹

A sajtó, a rádió és a televízió tevékenységét az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága (APB) felügyelte, ami, a külügyek mellett, Komócsin Zoltán, a PB tagjának területe volt. Az új gazdasági mechanizmusért Nyers Rezső volt felelős, aki, Komócsinhoz hasonlóan, ezekben az években lett tagja a PB-nek. Mindketten részt vettek az MSZMP Központi Bizottsága (KB) háromnapos kibővített ülésén, ahol a fő napirendként a csehszlovákiai események szerepeltek. Az előző héten Dubček meghívására Prágában járt magyar pártküldöttséget ugyan Kádár János vezette, a referátumot azonban Komócsin tartotta. Nyers, aki két héttel korábban Jugoszláviában tett „baráti látogatást”, az „1968-as terv indulásáról” szólt. A PB ekkor két legbefolyásosabb tagja nem volt azonos véleményen, ami kivehető volt akár a rádióban elhangzott híryanagyokból is: a „kemény vonal” állt szemben a reformmal a kádári egyensúlyozó politika jegyében. Ebben a szellemben született az APB 1968. május 21-i ülésének határozata: „Orgánumaink feladata a pozitív erők, a kétfrontos harc kibontakoztatásának támogatása. Tartózkodni kell minden olyan értékeléstől, amely nehézségeket támaszthat a konszolidációs erőfeszítések útjába, vagy olyan nézetek közvetítésétől, amely a mi fejlődésünkre kedvezőtlen lehet.” Ebben „a csehszlovák események” miatt szükségesnek ítélték a hírköz-

⁹ Ehhez adalékok: FEITL István: *Talányos játszmák. Magyarország a KGST erőterében, 1949–1974*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2016.

lésre és a kommentárok írására vonatkozó teendőket szabályozni, írtak elő „rendszeres konzultációt” a szerkesztőségek számára „az események kommentálásával, az egyes csehszlovák megnyilatkozások publikálásával kapcsolatban”.¹⁰ A határozat – hallgatva a rádió első adásait az eseményekről – nem volt véletlen. (Megjegyzendő: ekkor már a számonkérés a konkrét előzetes cenzúra helyett a főszerkesztői értekezleteken, utólagos számonkéréssel, illetve az APB-n, komolyabb esetekben, a „szélesebb politikai irányvonal tekintetében”, az APB előtt történt.¹¹)

Az első híradások

A Magyar Rádióban már a Csehszlovák Kommunista Párt (CSKP) plenumának másnapján, az 1968. január 6-i *Reggeli Krónika* adásában beszámoltak arról, hogy a CSKP KB „saját kérésére felmentette” Antonín Novotný első titkárt, utóda Alexander Dubček, a Szlovák Kommunista Párt addigi első titkára lett. Az óvatos megfogalmazások ellenére is érzékelhető volt, hogy ezzel határozott irányváltásra is sor került, s hogy az ülésen más, a pártirányítást alapjaiban érintő kérdések kerültek napirendre. A *Reggeli Krónika* beszámolója szerint: megtárgyalták a „párt vezető szerepének elvi kérdéseit, valamint a pártmunka aktualitásának és hatékonyságának növelésével összefüggő problémákat”. A CSKP KB közleményében a „demokratikus és kritikai szellemben teljes felelősségtudattól áthatva elemezte a Csehszlovák Kommunista Párt jelenlegi helyzetét, és rámutatott a hiányosságokra, amelyek a párt belső vezetésében a munkamódszereket és a munkastílust illetően, valamint a demokratikus centralizmus és a párton belüli demokrácia elvének konkrét alkalmazását illetően mutatkoznak”. A *Reggeli Krónika* a csehszlovák közleményből kiemelte, hogy határozat született

¹⁰ Jegyzőkönyv az Agitációs és Propaganda Bizottság 1968. május 21-i üléséről. MNL OL 288. f. 41/95. ó. e. 4. Szirmai István, a bizottság elnöke jegyezte a dokumentumot, az előadó Jakab Sándor volt.

¹¹ Erről pontos képet ad TAKÁCS Róbert: A sajtóirányítás szervezete a Kádár-korszakban. *Médiakutató*, 2009. ősz. 93–116.

az „államfői és a párt első titkári tisztség kettéválasztásáról”. A híradásban hangsúlyosan szerepelt, hogy a Szovjetunió vezetői táviratban üdvözölték Alexander Dubčeket első titkárrá történt megválasztása alkalmából.¹²

A szovjet vezetőkhez hasonlóan Kádár János, az MSZMP KB első titkára is táviratban üdvözölte Dubčeket, amiről már az *Esti Krónika* számolhatott be, tartva magát a szokásos panelekhez.¹³

A rádió legközelebbi adásba is került fontos dokumentuma március 23-án foglalkozott Csehszlovákiával, a CSKP KB ülése kapcsán. Ekkor hangzott el a rádió egyik leghallgatottabb, a *Hétvégi külpolitikai figyelő* című műsorában tudósítás a CSKP KB előző nap véget ért üléséről. A tudósítás összefoglaló jellegű volt, azonban tartalmazta a KB-ülésem hozott legfontosabb döntéseket, elhangzottak a csehszlovák pártvezetés veszélyérzetére utaló megfogalmazások. Kiemelték, hogy „a párt vezetői részletesen elemzik a csehszlovák társadalomban jelenleg tapasztalható megújódási mozgalmat, és üdvözik annak általában alkotó jellegű tendenciáit. A csehszlovák párt vezető testülete egyidejűleg határozottan visszautasít minden olyan kísérletet, amely e haladó, szocialista törekvések gyengítésére és szétforgácsolására irányulnak. A demokratizálás kifejezetten a szocialista jellegű demokráciára vonatkozik”. Közlik – minden kommentár nélkül –, hogy az *elnökség jóváhagyta a párt új akcióprogramjának tervezetét*. Megvitatták az intézkedési terv pontjait is, „amelynek célja, hogy befejezzék mindazok rehabilitálását, akiket meghurcoltak az 1952 és 1954 közötti időszak pereiben, és akiknek pártbüntetését mindeddig nem hatálytalanították”.¹⁴ Természetesen a műsor Antonín Novotný köztársasági elnök lemondásáról is tudósított. A *Hétvégi kül-*

¹² *Reggeli Krónika*. 1968. január 6. Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (a továbbiakban MTVA) Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. január 6. 7:00–7:15. Kossuth Rádió.

¹³ *Esti Krónika*. 1968. január 6. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. január 6. 19:00–19:29. Kossuth Rádió.

¹⁴ Csehszlovákiában a rehabilitáció még ekkor is igen lassan haladt. BENCsik Péter: *Csehszlovákia története dokumentumokban*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2016.

politikai figyelő adásában ismertették a reform képviselőinek szintén óvatos nyilatkozatait. Jellemző volt az óvatosan, a reform mellett védekezve érvelő Ján Pudlák, az előző évben kinevezett külügyminiszter első helyettese televíziós nyilatkozatának ismertetése, amelyben Pudlák hangsúlyozta, hogy a politika „fő irányvonalának legfontosabb eleme a Szovjetunióval való barátságunk és szövetségünk. Meggyőződésem, hogy ezt a Csehszlovák Kommunista Párt új akcióprogramja is megerősíti”.¹⁵

Ugyanakkor a Varsói Szerződés (VSZ) tagállamainak március 23-án lezajlott *drezdai találkozásának* eseményeiről nem tudósították a hallgatókat. A találkozót a szovjet vezetés kezdeményezte, céljának tekintve „a Csehszlovákiában kialakult helyzet konszolidálását”. A találkozó azért különösen fontos, állították, mert a „testvérpártok figyelmeztetése ellenére Csehszlovákiában a vezetés nem állta útját a demokratizálódási folyamatnak, hanem azt megpróbálta a szocializmus megújításának beállítani, s meglehetősen naiv módon is hinni igyekezett abban, hogy mindez nem veszélyezteti a kommunista párt pozícióit”.¹⁶

Az átalakulási folyamat részeként a reformfolyamatot támogató Ludvík Svobodát, a koncepciók perек idején bebörtönzött, majd Sztálin halála után rehabilitált hadseregtábornokot választották köztársasági elnökké. Svoboda egyik első, a nemzetgyűlésben elhangzott nyilatkozatáról számolt be Halasi György, az MTI prágai tudósítója az *Esti Krónika* március 30-i adásában. Ebben a köztársasági elnök hangsúlyozta, „milyen nagyra kell értékelni a Csehszlovák Kommunista Párt érdemeit abban a munkában, amelyet a felszabadulás óta véghezvitt. Kiemelte, hogy teljes mértékben magáénak vallja a Központi Bizottság januári határozatait és segíti azok megvalósítását. Abban a meggyőződésben teszi ezt, hogy a párt, a nemzeti fronttal és

¹⁵ *Hétfői külpolitikai figyelő*. 1968. március 23. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. március 23. 14:45–15:00. Kossuth Rádió.

¹⁶ BEKÉS Csaba: I. m. 103. – A kiadott, de a rádióban be nem olvasott közleményben nem nevezik meg Csehszlovákiát. SZABÓ Bálint (szerk.): *A szocializmus útján. A népi demokratikus átalakulás és a szocializmus építésének kronológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 312.

az állam vezető szerveivel együtt fokozatosan képes megoldani az összes problémákat”. Beszédében megemlékezett a csehszlovák állam megalakulásának 50. évfordulójáról. A háború után Csehszlovákia a „szocialista átalakulás útját választotta, és ebből következik az is, hogy külpolitikája [a] Szovjetunió felé orientálódott, mert a Szovjetunió igaz barátjának és szövetségeseinek bizonyult a legnehezebb időkben is. Miközben a szocialista építésben saját feltételeinkből indultunk ki, [...] továbbra is minden erőnkkel hozzájárulunk a szocialista országok barátságának, egységének megszilárdításához, a szocialista nemzetköziség elvének érvényesítéséhez. Ez az út felel meg országunk érdekeinek és biztonságának” – foglalta össze az új köztársasági elnök beszédének lényeges gondolatait Halasi.¹⁷

A csehszlovák reformprogramról a rádióban

Az *Esti Krónika* április 1-jei kiadásában arról számoltak be, hogy a CSKP KB ülésén a párt akcióprogramját és a kialakult politikai helyzetet vitatták meg. Dubček első titkári beszédében elmondta, hogy „a januári ülés után megindult folyamat, amelyet a Kommunista Párt kezdeményezett, kifejezetten szocialista és demokratikus jellegű. Helyes volt, hogy a Párt a megoldásra váró problémák politikai vonalát hangsúlyozta, igen egyre határozottabban és meggyőzőbben állt a folyamat élére akkor is, ha az utóbbi 3 hónap gyors és összetett eseményének konkrét menetét a KB nem tudta az előre meghatározott keretek közé szorítani. Az egész folyamat sajátossága, hogy azt legnagyobb részben, különösen, ami az események ütemét illeti, a kommunisták vezette tömegalkotó és ugyanakkor spontán tevékenysége határozta meg. Így a Csehszlovák Kommunista Párt határozatai minden felsőbb utasítgatás nélkül érvényesültek”. A párt elsősorban a „legszelesebb tömegek érdekeire, tapasztalataira” támaszkodik. Ezt a „kommunisták és a lakosság döntő többsé-

¹⁷ *Esti Krónika*. 1968. március 30. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. március 30. 19:00–9:29. Kossuth Rádió.

ge helyesli”. Eredményként fogalmazta meg, hogy „növekszik a bizalom a pártban és növekszik az önbizalom a Pártban”.

Dubček ugyanakkor kifejtette, hogy az „aktivitás még nem eléggé kiegyensúlyozott, és néha ösztönös. A párt valamennyi tagjának a feladata, hogy minden erejét a szocialista demokrácia megvalósítására összpontosítsa, elemezze és továbbfejlessze az addigi pozitív folyamatot. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a szélsőségeket, amelyek ártanak a mozgalomnak.”

A híradásokban a továbbiakban is igen nagy hangsúlyt kapott a védekező pozíció, így a párt vezető szerepének hangsúlyozása, azonban mind több kritikai elem mellett. Dubček kiemelte: „a párt a múltban is, és a jövőben is a munkásosztály vezető szerepére támaszkodik [...] nem elég a múlt hibáit megállapítani, meg kell világítani keletkezésük okait is, ezért a 14. kongresszusig hátralévő időben el kell végezni az eddigi gazdasági és politikai fejlődés alapos elemzését, ki kell dolgozni a Párt programját”. Megjegyezte, hogy a „januári ülés óta egyes nem szocialista hangulatok, sőt revans-hangok is feléledtek. A Párt nem hagyja magát meglepni azoktól az esetleges kísérletektől, amelyek a demokrácia vagy a rehabilitálás leple alatt törvényesíteni kívánják ezeket a hangulatokat. A Párt visszautasít minden olyan kísérletet, amely a haladó demokratikus, szocialista törekvések gyengítésére és megosztására irányul”. Dubček rámutatott, hogy a „jövőben nagyobb figyelmet kell fordítani arra, hogy a Központi Bizottság tagjai az alapvető kérdésekben egységesen lépjenek fel a párttagság előtt”. A pártnak a továbbiakban is a „demokratikus centralizmus elvéhez kell igazodnia, hogy cselekvésében a lehető legegységesebb legyen”.¹⁸

Az akcióprogram részletes vitája másnap folytatódott, erről szintén az *Esti Krónika* számolt be április 2-i adásában. Az elhangzottakról ismét Halasi készített összefoglalót: A vitában felszólalók közül Bohumil Sucharda, korábban a Nemzetközi Valutaalapnál dolgozó bankár, ekkor pénzügyminiszter hangsúlyozta, „el kell érni, hogy a vállalatok megértsék, nem alapozhatják jövőjüket az állami dotációra”. Beszélt arról is, hogy

¹⁸ *Esti Krónika*. 1968. április 1. MTVA Archívum. Műsorbiték. Adásba ment: 1968. április 1. 19:00–19:29. Kossuth Rádió.

„fel kell tárni a KGST-országok közötti gazdasági integráció további lehetőségeit és ki kell szélesíteni a kooperációkat a fejlett tőkés országokkal is”. Lehetőségként elmondta, hogy a KGST-országokkal egyeztetve „5-7 év alatt meg lehet teremteni a korona konvertibilitásának reális lehetőségeit”.

A reformok elkötelezett híve, Jiří Hájek, ekkor még oktatásügyi miniszter, hamarosan külügyminiszter, egyebek mellett kiemelte, Csehszlovákiának „aktívabb szerepet kell játszania az ENSZ-ben és szervezeteiben”. Nyilatkozott a szintén reformpárti Čestmír Císař, a KB titkára, a cseh nemzetgyűlés elnöke is: a KB, amely „elindította a szocialista megújítási folyamatot, elég erővel rendelkezik majd, hogy helyesen értékelje annak pozitív és negatív oldalait, egyben megmutassa a további előrehaladás útját”. Císař a „kormány alapos átalakítása mellett foglalt állást”.

A koncepció perben életfogytiglanra ítelt és csak 1955-ben szabadult Josef Smrkovský felszólalásáról röviden szóltak. A reformfolyamatot az államvezetésben legkövetkezetesebben képviselő, áprilisban a nemzetgyűlés elnökévé választott politikus felszólalásában kiemelte, hogy a „megújítási folyamat soha nem látott politikai aktivitást hozott Prágában”.¹⁹

A reformprogram elfogadásáról a Magyar Rádió több hírműsora is beszámolt. Az egyik részletes összefoglaló a *Hírek* április 5-i, esti adásában hangzott el. Ezt követően ismertették a részleteket, a rehabilitációt kiemelve. „A plénum úgy döntött, hogy következetesen be kell fejezni az 1949-től 1954-ig meghurcolt személyek teljes és igazságos rehabilitációját. Akik részt vettek a szocialista törvényesség megsértésében, nem tölthetnek be jelentősebb funkciót a társadalmi és politikai életben. A plénum megállapította, hogy a több író ellen hozott pártbüntetés kifejezetten adminisztratív intézkedés volt, s a tavaly szeptemberi plénum e kérdésben helytelen tájékoztatás alapján döntött. Ezért most a Központi Bizottság törölte Ivan Klíma, Antonín J. Liehm és Ludvík Vaculík író kizárását, valamint Pavel Kohout író pártbüntetését, és egyben megszüntette a fegyelmi eljárást

¹⁹ *Esti Krónika*. 1968. április 2. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. április 2. 19:00–19:34. Kossuth Rádió.

Milan Kundera író ellen. A Csehszlovák Írószövetség pártszervezetét felszólították, hogy értékelje újra a tavalyi írókongresszus lefolyását.”

A KB dokumentumában – és a rádióban elhangzott kommentárban – ugyanakkor ismét megtalálható a védekező kitétel, miszerint „a szocialista társadalom alapjai szilárdak, és nincs politikai súlya semmilyen törekvésnek, amely a fejlődést vissza akarná fordítani”. A korábbiaktól eltérő hangsúllyal, ugyanakkor óvatosan szóltak a kialakult helyzetről: „Olyan helyzet jött létre, amelyben társadalmi bírálatok áramlata egyidejűleg tárta fel a felhalmozódott alapvető problémákat. Felelőtlen dolog lenne azt ígérni, hogy a problémák megoldása ugyanolyan egyszerű és gyors, mint feltárásuk volt. Több jogos követelést azért nem lehet egyszerre kielégíteni, mert hiányoznak a szükséges anyagi és szervezeti feltételek.”

A pártmunkával kapcsolatban a határozatban az önállóbb cselekvésre szólították fel a párt tagjait, jelezve megváltozott helyzetüket is: a „csehszlovák kommunisták ma gyakran védekezésbe kerülnek, amikor az újért folyó harc élén kellene állniuk. Ezért a határozat felszólítja a párttagokat, hogy az akcióprogram és a párt új politikája alapján aktívan és gyorsan a maguk hatáskörében oldják meg a politikai munka problémáit”.

Viszont igen határozott az a záró rész, amelyben sajátos útként állnak ki a reformok mellett: „Bonyolult utat kezdtünk meg, a szocializmus építésének és fejlesztésének csehszlovák módszerét, ami a belügyünk. A szocialista internacionalizmus szellemében, együttműködésben az összes szocialista és haladó erővel, a Szovjetunióval és a többi szocialista országhoz fűződő szövetség alapján képesek vagyunk a cél megvalósítására.”²⁰

A *Hétvégi külpolitikai figyelő* április 6-i adásában ismét kitértek az elfogadott akcióprogramra, újabb részleteket közölve. A híranyag, amint azt hangsúlyozták, Dubček összefoglaló felszólalása alapján készült. „Mindenkinek és elsősorban a párttagságnak tisztában kell lennie azzal, hogy nem akármilyen demokráciát, hanem szocialista demokráciát akarunk. Nem

²⁰ *Hírek*. 1968. április 5. MTVA Archivum. K 615. Sajtólevéltár. 473. doboz. Adásba ment: 1968. április 5. 22:00. Kossuth Rádió.

lehet szó a párt szerepének gyengítéséről, hanem csakis a lenini normáknak az új feltételekkel összhangban álló hatásos és célravezető megvalósításáról.” Az akcióprogram „első lépésként a kormány, a parlament szerepének növelésével, a választási rendszer további demokratizálásával és az új alkotmány kidolgozásával akarja elérni a szocialista államiség fejlesztését. Külön figyelmet érdemelnek a csehszlovák állam föderatív formájú elrendezésére tett javaslatok, amelyek túlmutatnak a csehek és a szlovákok egyenjogú együttélésén is, amikor az eddigiéknél határozottabban figyelembe veszik a nemzetiségek igényeit, fejlődésük biztosítását.”

Az akcióprogram másik sarkalatos pontját is Dubčektól idézték: a „gazdasági irányítás új módszerei következetes érvényesítésének szükségességét, a gyors ütemű bevezetés fontosságát”. Ezt követte a korabeli hazai közvéleményben – és külföldön is – nagy érdeklődést kiváltott személycserék bejelentése: a KB ülésén megválasztották a párt vezető szerveit, az elnökséget és a titkárságot. A nevek nem hangzottak el az adásban.

A záró mondatok a külpolitikáról szóltak, ismét jelezve, hogy Csehszlovákia nem kíván módosítani szövetségi rendszerén. Az ország külpolitikájának lényege – idézték Dubčeket – a „szilárd szövetség és sokoldalú együttműködés a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal, amely az egyenjogúság, a kölcsönös előnyök, a be nem avatkozás elvein és a nemzetközi szolidaritáson nyugszik”. Alapvető tételei „éppúgy sérthetetlenek, mint ahogy a további út szocialista jellege és sérthetlensége”.²¹

Az akcióterv elfogadását követően a magyar politikai vezetés aggodalommal figyelte az eseményeket. Leonyid Brezsnyev a történetek után április 16-án, telefonon beszélt Kádár Jánossal. Nem kértelt: úgy értékelte a kialakult helyzetet, hogy „Csehszlovákia elvesztésének küszöbén vagyunk”. Egy újabb találkozót javasolt, Moszkvába hívta a pártok vezetőit. A megbeszélésre május 8-án került sor – Dubčeket és a román pártvezetőt, Nicolae Ceaușescut nem hívták meg a titkos találkozóra. Kádár János a megbeszélésen arról próbálta – eredménytelenül – meggyőz-

²¹ *Hétvégi külpolitikai figyelő*. 1968. április 6. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. április 6. 14:45–15:00. Kossuth Rádió.

ni a helyzetet „ellenforradalmi veszély”-ként értékelő NDK, lengyel, bolgár és szovjet pártvezetőket, hogy „Csehszlovákiában a jelenlegi vezetés kellő támogatással úrrá tud lenni a helyzeten”. Erre – Kádár Jánoson kívül – a résztvevők nem tartották alkalmasnak Dubčeket.²²

Természetesen a Brezsnjev és Kádár János közötti telefonbeszélgetésről a hírműsorok nem tájékoztatták a magyar hallgatókat. A moszkvai találkozóról pedig a *Reggeli Krónika* május 9-i kora reggeli adásában már beszámoltak. (Később ezt megismételték, hangsúlyozva a hír fontosságát.) A rövid közlemény a szokásos panelszöveget tartalmazta: a négy ország pártvezetője megvitatta a nemzetközi helyzetet és a „munkásmozgalom időszzerű kérdéseit”. A résztvevők megerősítették, hogy „tájékoztadják egymást országuk helyzetéről, és kifejezésre juttatták szilárd elhatározásukat, hogy továbbra is minden vonalon fejlesztik a baráti kapcsolatokat és sokoldalú együttműködésüket a marxizmus–leninizmus és a proletár nemzetköziség elvei alapján”. A moszkvai találkozó szívélyes baráti légkörben zajlott.²³

Az *Esti Krónika* május 8-i kiadásában viszont részletes beszámolót közöltek egy másik találkozóról, amely szintén Moszkvában zajlott május 4. és 8. között. Jiří Hájek csehszlovák külügyminiszter, miután visszatért Moszkvából, nyilatkozott Prágában a *Novosztvi* szovjet hírügynökség főszerkesztőjének. Hájek kiemelte, hogy „hazájában a Szovjetunió iránti szeretet, tisztelet igen régi keletű. Vannak, akik megpróbálnak árnyékot vetni a szovjet–csehszlovák barátságra, azonban nem fog sikerülni.” Felidézte egy nyugati tudósítónak adott korábbi nyilatkozatát: „ha önök abban reménykednek, hogy Csehszlovákia hangja egyszer majd másképpen szólal meg, akkor nagyon tévednek. Hazánk ezen túl is mint a szocialista közösség tagja hallatja szavát.” A *Novosztvi* újságírója megemlítette Hájeknek, hogy néhány nyugati újságban az olvasható, hogy bizonyos változás érzékelhető a csehszlovák külpolitikában, amire Hájek ismét megerősítette: „Csehszlovákia orientációja változatlan

²² BÉKÉS Csaba: I. m.

²³ *Reggeli Krónika*. 1968. május 9. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. május 9. 5:30–5:40. Kossuth Rádió.

marad. Csehszlovákia a jövőben is a szocialista világrendszer tagja, a Szovjetunió barátja lesz. Mind aktívabban igyekszik kihasználni Csehszlovákia földrajzi, gazdasági adottságait, a munkásosztály és a parasztság és az értelmiség alkotóerejét.”²⁴

Csehszlovákia felszabadulásának évfordulója alkalmából Ludvík Svoboda köztársasági elnök mondott ünnepi beszédet a nagyszabású csehszlovák–szovjet barátsági nagygyűlésen. Az eseményről Halasi, a rádió prágai tudósítója készített összefoglalót, amely a május 9-i *Esti Krónikában* hangzott el. Az államfő beszédében elmondta: „a Csehszlovák Kommunista Párt az utóbbi időben kritikusan értékelte a helyzetet, elítélte a múlt hibáit, és alapvető változtatásokat hozott létre a társadalmi élet minden területén. Megállapította, hogy a párt akcióprogramja és a kormány program-nyilatkozata kifejezi Csehszlovákia minden becsületes polgárának szükségleteit és vágyait. Elérkezett az idő [...], hogy a széleskörű kritikákról áttérjünk a konkrét munkára. Ez nem jelenti azt, hogy a vitát félbe kellene szakítani, hanem azt, hogy az új terveket és javaslatokat, amelyeket a nép támogat, fokozatosan be kell vezetni”. A köztársasági elnök is hangsúlyozta: az ország „helye a béke és a haladás erőinek oldalán van. Ezért külpolitikájának a jövőben a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal fennálló szövetség, és sokoldalú együttműködés lesz”.²⁵

A csehszlovák párt- és állami vezetők külpolitikai „nyugtató” offenzívájának hírei a Magyar Rádióban olykor bizakodó, vagy legalábbis semleges kommentárok hangzottak el. Nem minősítették a cseh vezetés nyilatkozatait, ami jelzés értékű lehetett a hallgatók számára.

Viszont figyelmet és aggodalmat keltett a hír, hogy a VSZ több tagállamának fegyveres erői júniusban Lengyelország és Csehszlovákia területén közös parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatot tartanak, az egyesített fegyveres erők törzse tervnek megfelelően. Erről a *Reggeli Krónika* május 27-i adásában

²⁴ *Esti Krónika*. 1968. május 8. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. május 8. 19:00–19:29. Kossuth Rádió.

²⁵ *Esti Krónika*. 1968. május 9. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. május 9. 19:00–19:29. Kossuth Rádió.

számoltak be, hozzátéve, hogy a gyakorlatok célja „a csapatok együttműködési és vezetési feladatainak begyakorlása, korszerű hadműveletek megvívása során a csapatok és törzsek harc-készültségének további fokozása”.²⁶ A hadgyakorlat terve már a május 8-i moszkvai titkos találkozáson szóba került, ahol Kádár János a politikai megoldás mellett érvelt. Bár elfogadta, hogy a hadgyakorlattal gyakoroljanak nyomást a csehszlovák vezetésre, az 1956-os forradalomra is utalva óvott a katonai beavatkozástól.²⁷ A hadgyakorlat június 20-án kezdődött, amiről röviden az *Esti Krónika* is beszámolt a hallgatóknak.²⁸

A kedvezőtlen fordulat kezdete

A csehszlovák pártvezetés budapesti látogatására június 13–14-én került sor, amit egy újabb Kádár–Brezsnyev-telefon-beszélgetés előzött meg. A szovjet pártvezető „nyomatékosan kérte, értesse meg Dubčekkel »azokat a veszélyeket, amelyek a CSKP-t, a szocializmust és őt magát fenyegetik«. Ha a szovjetek támogatására számítanak, akkor minimális feltételként vegyék kézbe a propagandaszerveket (vagyis a sajtót és médiát), szakadjanak el és határolják el magukat a revizionista csoporttól”.²⁹

A június 14-i *Esti Krónika* részletesen beszámolt a barátsági és együttműködési szerződés megkötéséről, majd az Építők Székházában tartott nagygyűlésről, ahol Dubček és Kádár tartott beszédet. Kádár János beszédéből azt emelte ki a tudósítás, hogy Magyarország politikai vezetése támogatja a csehszlovák reformokat. Dubček kijelentette, hogy a „csehszlovák társadalom döntő politikai ereje a munkásosztály, amely teljesíti történelmi küldetését. A CSKP most arra törekszik, hogy a munkásosztály érvényesíthesse alkotó aktivitását.” Majd a „ter-

²⁶ *Reggeli Krónika*. 1968. május 25. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. május 25. 7:00–7:14. Kossuth Rádió.

²⁷ BEKÉS Csaba: I. m. 106.

²⁸ *Esti Krónika*. 1968. június 20. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. június 20. 19:00–19:26. Kossuth Rádió.

²⁹ BEKÉS Csaba: I. m. 107.

melőszövetkezeti parasztság és értelmiség társadalmi politikai szerepével foglalkozott”, hangoztatta, hogy „valamennyi társadalmi erőnek jelentős szerepet szánnak a szocialista demokrácia kiterjesztésében”.³⁰

Júniusban a Magyar Rádió hírműsoraiban visszatértek az akcióprogramhoz, a pontok kidolgozásáról és a jogi szabályozásról számoltak be. Az *Esti Krónika* június 25-i adásában hangzott el, hogy a „csehszlovák nemzetgyűlés egy tartózkodással elfogadta a bírósági rehabilitációról szóló és a bírák választásának kérdéseit átmenetileg rendező törvényjavaslatot, amelyet az igazságügy-miniszter terjesztett elő. A törvény felhatalmazza a csehszlovák nemzetgyűlést és a Szlovák Nemzeti Tanácsot, hogy a rehabilitációs ügyekkel foglalkozó tanácsokat hozzon létre.” A törvény „biztosítja, hogy ne rehabilitáljanak olyanokat, akik valóban bűncselekményt követtek el”.³¹ Vagyis Dubčekék folytatták az akcióterv végrehajtását, ugyanakkor igyekeztek további megnyugtató lépéseket tenni.

Brezsnyev a kialakult helyzet megvitatására ismét Moszkvába hívta a magyar pártvezetést. Az utazás tényéről és a küldöttség személyi összetételéről csak röviden számolt be az *Esti Krónika* június 27-i adásában.³²

A tárgyalásokról a Magyar Rádió hírműsorai ismét nagyon szűkszavú és formális tájékoztatást adtak. A június 28-i *Esti Krónika* arról számolt be, hogy a délelőtt 11 órakor kezdődött tárgyalások négy kérdést érintettek: kölcsönösen tájékoztatták egymást országuk belpolitikai helyzetéről, megvitaták a két ország közötti kapcsolatokat, a nemzetközi helyzetet és a kommunista világ aktuális kérdéseit.³³

A levéltári dokumentumokból és a szakirodalomból tudjuk, hogy mi is történt valójában, azonban erről a rádióban nem szól-

³⁰ *Esti Krónika*. 1968. június 14. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. június 14. 19:00–20:00. Kossuth Rádió.

³¹ *Esti Krónika*. 1968. június 25. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. június 25. 19:00–19:29. Kossuth Rádió.

³² *Esti Krónika*. 1968. június 27. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. június 27. 19:00–19:29. Kossuth Rádió.

³³ *Esti Krónika*. 1968. június 28. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. június 28. 19:00–19:25. Kossuth Rádió.

tak. A moszkvai tárgyalásokon Brezsnyev „sötét képet festett a csehszlovákiai helyzetről: Dubček fokozatosan jobbra csúszik, a jobboldal felülkerekedett, Csehszlovákia átcsúszik a jugoszláv útra, majd onnan a burzsoázia vágányára”. Brezsnyev „jelezte, hogy ebben a helyzetben két dolgot terveznek: figyelmeztető levelet intéznek a CSKP-hoz, és kezdeményezik a drezdai értekezleten részt vett pártok újabb találkozóját”.³⁴ Az újabb megbeszélést Brezsnyev Varsóba tervezte. A további eseményekből látható, hogy azok Moszkva tervei szerint alakultak.

A helyzetet tovább bonyolította, hogy június 27-én megjelent a *2000 szó* című kiadvány, amelyet a „magyar vezetés is egyértelműen ellenforradalmi platformnak minősített”.³⁵ Halasi György az *Esti Krónika* június 28-i adásában ismertette a részleteket. A CSKP elnöksége és a kormány „elitéli az akció- és kormányprogram veszélyeztetését. Ennek adott hangot ma délelőtt a prágai nemzetgyűlésben Černík miniszterelnök, amikor ismertette a kormány véleményét az u.n. »2000 szó« c. felhívásáról. A felhívás tegnap jelent meg néhány prágai lapban, a Párt új politikája és jelenlegi vezetése ellen irányul. Lebecsüli a szocializmus építésének 20 éves eredményeit és felhív a társadalmi szervezetek dezorganizálására. Járási és községi funkcionáriusok elleni támadásokra.” A cikk „felhívás az ellenforradalomra, és ellentétben áll az ország védelméről szóló törvénnyel. A CSKP KB elnöksége már tegnap megállapította, hogy ha azok a javaslatok, amelyeket a felhívás tartalmaz, visszhangra találnak, súlyos veszélyt jelentenek a párt és a szocialista állam politikájára. A Párt elnöksége politikailag felelőtlennek nevezi a *2000 szó* c. felhívást, és hangsúlyozza, hogy fellép minden kísérlet ellen, amely megpróbálná megvalósítani a felhívás programját és gondoskodni fog a jogrend biztosításáról.” A kormány állásfoglalását Oldřich Černík fejtette ki: „Elítélte a felhívást, és meggyőződését fejezte ki, hogy Csehszlovákia lakossága megakadályozza a nemzeti bizottságot és a nemzeti front szerveinek

³⁴ BÉKÉS Csaba: I. m. 108.

³⁵ Uo.

szétbomlasztását.”³⁶ Dubček „lényegében védelmébe vette” a cikket, és azt mondta, hogy a „felhívásnak nem volt semmilyen konkrét eredménye, az ellenpolitikai eszközökkel vették fel a harcot [...]”³⁷ Ami persze a helyzet további éleződéséhez vezetett.

Az elmélyülő válságban Dubček sürgős találkozót kezdeményezett Kádárral. Július 13-án Komáromban, Fock Jenő társaságában, Kádár felrótta – és súlyos politikai hibának minősítette –, hogy a csehszlovák vezetés távol marad a varsói találkozóról. A komáromi találkozóról a hírműsorok nem számoltak be.

A július 14–15-i varsói találkozóról a *Reggeli Krónika* július 15-i adása rövid hírként számolt be: „Varsóban folytatódik a tegnapi kezdődött tanácskozás: Magyarország, a Szovjetunió, az NDK, Bulgária és Lengyelország vezetőinek részvételével. Magyarországot Kádár János és Fock Jenő képviseli.”³⁸

A *Reggeli Krónika* július 16-i adása pedig arról tudósított, hogy hazaérkezett Varsóból a küldöttség, majd beolvasták a kiadott hivatalos közlemény szövegét. „A párt és kormányfők a varsói megbeszélésen a nemzetközi helyzet, valamint a kommunista és munkásmozgalom időszerű problémáit vitatták meg. A többi között érintették a vietnami és a közel-keleti helyzetet, továbbá azt a diverziós tevékenységet, amellyel az agresszív imperialista erők igyekeznek egyes országokban aláaknázni a szocialista rendet. A találkozó résztvevői tájékoztatták egymást országuk helyzetéről, kicserélték információikat a csehszlovák helyzet alakulásáról és közös levelet intéztek a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságához.”³⁹ A Magyar Rádió, a szocialista hírügynökségekhez hasonlóan, nem számolhatott be arról, hogy a VSZ tagállamai között súlyos véleménykülbségek vannak: Kádárt súlyos szavakkal illették, Walter Ulbricht

³⁶ *Esti Krónika*. 1968. június 28. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. június 28. 19:00–19:25. Kossuth Rádió.

³⁷ BÉKÉS Csaba: I. m. 108.

³⁸ *Reggeli Krónika*. 1968. július 15. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. július 15. 7:00–7:14. Kossuth Rádió.

³⁹ *Reggeli Krónika*. 1968. július 16. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. július 16. 5:30–5:40. Kossuth Rádió. Arról természetesen nem szól a rádió, hogy a megbeszéléseken ellentétek voltak a mérséklő magyar és az agresszív, az azonnali beavatkozást sürgetők között. Erről lásd FÖLDES György: I. m. 93–94.

egyenesen Magyarország „kidőléséről” beszélt. A szovjetek is óvatosak voltak: Brezsnyev még a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) KB-ban sem számolt be egyértelműen arról, hogy Kádár ellenvéleményen volt.⁴⁰

A „varsói levél”

Brezsnyev második terve, a június 27-i moszkvai megbeszélésen kilátásba helyezett „figyelmeztető” levél július 18-ára elkészült. Az öt VSZ-tagállam levelének tartalmát⁴¹ a *Hírek* július 18-i hajnali adásában⁴² ismertették a korábbiaknál jóval részletesebben, míg a levelet teljes egészében a *Népszabadság* még aznap közölte.

A levél az „ellenforradalmi”, „antiszocialista” és „reakciós” erők térnyerését állapította meg, ez alapján a szocialista rendszert és a szocialista közösség egészét látta veszélyeztetettnak, és kilátásba helyezte a VSZ beavatkozását is. A csehszlovák válaszról a *Hírek* július 21-i reggeli adásában, illetve a magyar lapokban közölt összeállításból értesülhetett a hallgatóság. A *Népszabadság* heti összefoglalójában (*A világgpolitikában történt*) a csehszlovákiai fejleményekkel foglalkozva többek között megállapította, hogy „a dokumentum – amelyet a csehszlovák párt bizottsági ülése elfogadott – általánosságban elismeri az öt testvérpárt levelében szereplő aggodalmak jogosságát. Azonban a varsói levélnek a szocialista rendszert fenyegető konkrét veszélyeiről szóló megállapításaival nem ért egyet, azokat kisebbiteni törekszik.” A *Népszava Heti világhíradójában* egyebek mellett arra is kitért, hogy „a csehszlovák állásfoglalások azt tükrözik, hogy – bár nem vonják kétségbe a legutóbbi fejlemények

⁴⁰ FÖLDES György: I. m. 93–94. és 61. lj.

⁴¹ A Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának (Varsó, 1968. július 15.) A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának megbízásából: Kádár János a Magyar Szocialista Munkáspárt KB első titkára, Fock Jenő a Magyar Szocialista Munkáspárt PB-tagja, a magyar forradalmi munkásparaszti kormány elnöke. *Népszabadság*, 1968. július 18.

⁴² Nem volt ritka, hogy, mint itt, a kényesebb témákat a hajnali, illetve a késői kiadásokban ismertették.

negatív jelenségeit, egyelőre semmiféle konkrét intézkedést sem helyeznek kilátásba a jobboldali veszéllyel, az eszmei zűrzavarral szemben. Szilárd meggyőződésünk azonban – amit a varsói levél is kifejezésre juttat –, hogy csehszlovák elvtársaink a munkásosztályra, a haladó erőkre, a testvérnépek szolidaritására támaszkodva sikerrel vívják meg a szocializmus pozíciójának megszilárdításáért vívott küzdelmet.⁴³

A moszkvai *Pravda* szerkesztőségi cikkében foglalkozott a CSKP Elnökségének állásfoglalásával. A *Hírek* július 22-i déli adásában erről a szokásosnál részletesebb, a szöveget nem kommentáló összefoglaló hangzott el. A bevezetőben ismertették a „csehszlovák párt központi bizottsága plénumán jóváhagyott dokumentumából azokat a részleteket, amelyek elismerik, hogy az országban vannak bizonyos szélsőséges irányzatok, amelyekből az antiszocialista erők maradványai igyekeznek hasznot húzni. A csehszlovák dokumentum azt is elismeri, hogy a »2000 szó« című felhívás anarchisztikus cselekvésre uszít, és hogy Csehszlovákiában megalapozatlan bujtogatás folyik többek között a CSKP új vezetőségi tagjai ellen is. [...] A *Pravda* hangoztatja, hogy a csehszlovák dokumentum megkerüli a testvérpártok levelében felvetett elvi kérdéseket és nem ért egyet a Csehszlovákia szocialista rendszerét fenyegető veszélyek értékelésével. Ugyanakkor a csehszlovák *Práce* című lap szombati cikkében arra céloz, hogy kívánatos volna revízió alá venni a csehszlovák külpolitikát. A prágai lap azt állítja, hogy Csehszlovákia akarata ellenére konfliktusba keveredik egyes szocialista országokkal. Ez nem pártdokumentum, de kétségtelenül aggodalmat kelt, hogy ilyen provokációs nézetek jelenhetnek meg a lapban, amikor a CSKP vezetősége azt bizonygatja a testvérpártoknak, hogy hű marad kötelességeihez.”⁴⁴

⁴³ *Hírek*. 1968. július 21. MTVA Archívum. K 615. Sajtólevéltár. 481. doboz. Adásba ment: 1968. július 21. 6:00. Kossuth Rádió.

⁴⁴ *Hírek*. 1968. július 22. MTVA Archívum. K 615. Sajtólevéltár. 481. doboz. Adásba ment: 1968. július 22. 12:00. Kossuth Rádió.

A végső döntés – Ágcsernyő

1968. július 29-én a Tisza szlovák oldalán fekvő Ágcsernyőn került sor a legfelső szovjet és csehszlovák vezetők találkozójára, amiről az aznapi *Esti Krónika* is beszámolt röviden.⁴⁵

A sorsdöntőnek ígérkező szovjet–csehszlovák találkozót a TASZSZ mellett a nyugati sajtó és rádiókommentátorok is figyelemmel kísérték. Az *Esti Krónika* július 30-i, másnapi adásában már bővebb összefoglaló hangzott el. A TASZSZ-közlemény protokollszövege szerint az ágcsernyői „találkozást őszinte, elvtársi szellem jellemezte”. A csehszlovákiai események nyugati visszhangját összefoglaló külpolitikai jegyzet két részben számolt be az eseményekről. Az első részben „a kapitalista országok olvasóinak íródott főbb elemzését, a másodikban a cseheknek és a szlovákoknak tanácsot adó, a megújhodási mozgalom továbbviteléhez fűződő kommentárokból” hallhattak részleteket a hallgatók. „Az utóbbi írásoknak a témaválasztása és hangvétele pontosan megegyezik azzal a taktikával, amelyet a tőkés világ a csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatban folytat. Minthogy az imperializmus természetszerűen nem támad nyílt sisakkal, hanem igyekszik úgymond békés eszközökkel, ideológiai diverzióval, intenzív fellazítással jobbra tolni a megújhodási folyamatot Csehszlovákiában, a burzsoá lapok nagy taktikai fegyelmezettséggel, mérsékelt hangnemben, de a témának nagy terjedelmet szentelve próbálják eltéríteni eredeti irányától az ottani változásokat.” Az *Esti Krónika* szerint a leghatározottabb álláspontot ebben a tekintetben a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* képviselte. A lap azt „sugallta, hogy a párt egyeduralmának fenntartása [a] népakarattal szembeni erőszaktétel lenne. Ez világos utalás és biztatás a Kommunista Párt vezető szerepének felszámolására. De nemcsak a Pártnak, hanem a szocialista rendszer minden támaszának megszűnését szorgalmazza a lap.” A cikk kitért arra is, hogy a „népi milícia régen túlhaladott intézmény, most válik nyilvánvalóvá, milyen hiba volt, hogy nem oszlatták fel már korábban”.

⁴⁵ *Esti Krónika*. 1968. július 29. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. július 29. 19:00–19:25. Kossuth Rádió.

A *Die Welt* cikkével kapcsolatban megjegyzték: „már nem ennyire konkrétan, hanem szinte programszerűen fogalmazza meg, milyen irányban kellene elfordítani a csehszlovákiai folyamatokat. Szerinte a cseheknek és a szlovákoknak a nyugati demokráciákkal folytatott gazdasági és politikai verseny útján kell elérniük a kívánatos célt, a nyugati típusú társadalmi rendszert és a burzsoá restaurációt”.

Az amerikai sajtóból a műsor szerkesztője a *Walstreet Journal* cikkéből idézett: „Amerikának meg kellene mutatnia, kinek az oldalán áll, és fokozatosabban kellene támogatni a polgári restaurációs törekvéseket.” Hasonlóan látták a helyzetet a Csehszlovákiával szomszédos NSZK-ban is – elemezte a helyzetet a szerkesztő –, mert „hogyan értelmezhetnénk másképp a csehszlovákiai területek elrablásáról ábrándozó szudétanémet revansisták azon kijelentését, hogy minden lehetséges eszközzel támogatják a cseh és a szlovák nép szabadságharcát”.⁴⁶

A nyugati sajtó- és rádióállomások közül a Szabad Európa Rádió (SZER) számolt be talán legvisszafogottabban a Csehszlovákiában történekről. 1968-ban a SZER Magyar Osztályán dolgozott Ekecs Géza egy 2006-ban készült interjútban elmondta, hogy a rádió akkori európai igazgatója, Ralph E. Walter „elrendelte [a] Csehszlovákiával foglalkozó, minden, még [a] zenei műsort is, előre meg kellett írni, előre lefordították, beadták neki, illetve az ő irodájának, ott politikailag képzett emberek átolvasták a fordítás alapján, és utána engedélyezték, hogy a szerkesztő beolvassa a kommentárját. [...] Nem is volt ott komplikáció, nem is volt semmi, meg sem mert szólalni Moszkva, hogy akkor esetleg Dubčeket támogatta a Szabad Európa Rádió, mert nem volt ennek beavatkozás jellege, joga, sem hibákat nem követtek el”.⁴⁷ A SZER amerikai vezetése levonta a szükséges következtetéseket az 1956-os magyar forradalom idején elhangzottakból, és az azt követő belső vizsgálatból. A „prágai tavasz” történéseit a műsorokban már sokkal

⁴⁶ *Esti Krónika*. 1968. július 30. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. július 30. 19:00–19:30. Kossuth Rádió.

⁴⁷ Interjú Ekecs Gézával. 2006. július 3. Országos Széchényi Könyvtár Történeti Interjúk Tára. Az interjút készítette: Hanák Gábor.

visszafogottabban kommentálták, az ágcsernyői találkozóról is így szóltak. A SZER adásaira, természetesen, a Magyar Rádióban nem reagáltak.

Az ágcsernyői találkozóról kiadott közlemény az *Esti Krónika* augusztus 1-jei adásában hangzott el. Ez sem több a hivatalos protokollszövegnél: a tanácskozás „a teljes nyíltság, őszinteség és kölcsönös megértés légkörében zajlott le, és arra irányult, hogy megkeressék a módozatokat a két párt és nép között fennálló, a marxizmus–leninizmus és proletár nemzetköziség elvein alapuló hagyományos baráti kapcsolatok további fejlesztésére és erősítésére”. A krónika végén közölték, hogy a megbeszélések Pozsonyban augusztus 3-án folytatódnak a Bolgár Kommunista Párt, az MSZMP, a Német Szocialista Egységpárt, a Lengyel Egyesült Munkáspárt, az SZKP és a CSKP résztvevőivel.⁴⁸

Az ágcsernyői tanácskozásról Svoboda elnök augusztus 1-jén este a televízióban szólt – erről a *Reggeli Krónika* augusztus 2-i műsora adott összefoglalót –, hangsúlyozva: „a kitűzött programjukat és feladataikat csak abban az esetben tudják megvalósítani, ha Csehszlovákia a szocialista országok közösségének szilárd láncszeme marad. Ha a Szovjetunió és a többi szocialista ország együttműködésére és támogatására támaszkodik.” Svoboda elmondta, hogy a „szovjet vezetők biztosították a csehszlovák vezetőket arról, hogy támogatják a párt akcióprogramjában és a kormány-nyilatkozatprogramjában kifejtett szocialista programot”, valamint a szovjet vezetőkkel folytatott tárgyalások „megteremtik azt a nyugodt légkört, amelyre a szocialista programjuk megvalósításához szükségük van”.⁴⁹

A magyar politikai vezetésnek ismét fontos közvetítő szerepe volt az ágcsernyői találkozó megszervezésében és magán a találkozón is. Kádár a július 13-i komáromi találkozó után úgy hitte, hogy Dubček és Černík megértette a szovjet álláspont ko-

⁴⁸ *Esti Krónika*. 1968. augusztus 1. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. augusztus 1. 19:00–9:30. Kossuth Rádió.

⁴⁹ *Reggeli Krónika*. 1968. augusztus 2. MTVA Archívum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. augusztus 2. 7:00–7:14. Kossuth Rádió.

molságát, és a szovjet – valamint NDK és bolgár – pártvezetés megnyugtató lépéseket tesznek.⁵⁰

Az augusztus 3-i hatpárti pozsonyi tanácskozásról a *Hírek* 22 órás adásában adtak összefoglalót. Eszerint a találkozót az „őszinte elvtársi” légkör jellemezte – ahol az „őszinte” kifejezés jelezte a vitát, a protokollban szokásos „szívélyes” helyén. A hat párt vezetői megvitatták a nemzetközi politikai helyzet legfontosabb eseményeit. Kifejezésre juttatták egyebek mellett azt az „elhatározásukat, hogy minden tőlük telhetőt elkövetnek országaik sokoldalú együttműködésének elmélyítéséért, az egyenjogúság, a szuverenitás és a nemzeti függetlenség, a területi sérthetlenség, a kölcsönös testvéri segítségnyújtás és szolidaritás elvei alapján”.⁵¹ A fenti néhány mondatból látható, hogy a közlemény csak a megszokott paneleket tartalmazta, a Csehszlovákiában kialakult helyzetre vonatkozóan konkrét megoldást nem adott, s a hallgatónak talán az „őszinte elvtársi” említése szolgálhatott információval. Kádár János ugyanakkor a pozsonyi találkozón „már teljesen világosan fogalmazta meg Dubčeknek a CSKP előtt álló alternatívát: vagy erőszakkal leállítják a fejlődés egyes tendenciáit, vagy az erőszak máshonnan fog megérkezni”.⁵²

Az augusztus 20-i „testvéri segítségnyújtás” előtt még két fontos esemény történt, amiről a magyarországi média nem számolt be. Az első: Kádár János augusztus 15-én Jaltában tett látogatást Brezsnyev meghívására. A második: Kádár „egy utolsó közvetítési” kísérlete, amelyre Jaltában Brezsnyevtől kapott megbízást, azzal, hogy „Dubčekre az SZKP mellett csak a magyar párt tud hatni”. A találkozóra augusztus 17-én, Komarnóban került sor, itt már Kádár azt a következtetést vonta le, hogy „véggépp kiderült: a csehszlovák vezetők nincsenek tudatában annak, hogy egy szakadék felé roobogó vonat utasai,

⁵⁰ BÉKÉS Csaba: I. m.

⁵¹ *Hírek*. 1968. augusztus 3. MTVA Archívum. K 615. Sajtólevéltár. 482. doboz. Adásba ment: 1968. augusztus 3. 22:00. Petőfi Rádió.

⁵² BÉKÉS Csaba: I. m. 110.

vagy ha mégis, sorsukba beletörődve, rezignáltan várták a közelgő végkifejletet, a vészféket senki sem merte meghúzni”.⁵³

Kádár János szavait látszott igazolni Dubček beszéde, amit a prágai Avia autógyárban mondott. Az összefoglaló az *Esti Krónika* augusztus 17-i adásában hangzott el. Kijelentette: „nem kívánja eltitkolni, hogy az ország belső fejlődése bizonyos nehézségekkel jár. Felhívta a figyelmet azokra az ösztönös akciókra, amelyekből nem hiányoznak a szélsőséges kilengések, a Csehszlovák Kommunista Párt és a szocialista építés ellen. [...] megrágalmazták a népi milíciát is, noha annak gyűlésén és aktíváin egyértelműen állást foglaltak a január utáni irányvonal mellett. Annál furcsább, hogy a népi milícia elleni felhívás szerzői úgy állítják be, mintha a milícia felosztatására irányuló követelés az új pártvezetés politikáját segítené. Dubček kifejezte azt a meggyőződését, hogy a jelen időszakban a népi milicisták a demokratikus folyamat jó őrei, minden becsületes ember kötelessége, hogy fellépjen a meggondolatlan cselekedetek ellen, mivel azoknak súlyos következményei lehetnek, és helyrehozhatatlan károkat okozhatnak a január óta végbement folyamatoknak, mondta Dubček.”⁵⁴

A bevonulás

Az események ezt követően felgyorsultak, ami a megelőző, szinte mindennap elhangzott híradásokat követő hallgatók számára váratlan lehetett. A Csehszlovákiába történt bevonulásról először a *Hírek* augusztus 21-i hajnali kiadásában számoltak be. „A Magyar Távirati Iroda jelenti: a Magyar Néphadsereg egységei, amelyek a szövetséges csapatokkal együtt a Csehszlovákiában kialakult ellenforradalmi fordulat veszélyének elhárítása céljából testvéri segítséget nyújtva tartózkodik Csehszlovák területen, ellenállásba nem ütközve, személyi és anyagi veszteség

⁵³ Uo.

⁵⁴ *Esti Krónika*. 1968. augusztus 17. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. augusztus 17. 19:00–19:25. Kossuth Rádió.

nélkül hajtották végre kitűzött feladatukat.”⁵⁵ (A nap folyamán a *Hírek* minden adásában megismételték az MTI jelentését.)

Az MTI bővebb közleményével a *Hírek* augusztus 21-i 10 órai műsorában jelentkeztek. „A szomszédos csehszlovák párt- és állami személyiségeinek kérését teljesítve a Magyar Népköztársaság kormánya – együtt más szövetséges országokkal – segítséget nyújt – beleértve a fegyveres támogatást is – a testvéri csehszlovák népnek, a belső szocializmus ellen, valamint a külső imperialista erők által létrehozott ellenforradalmi fordulat veszélyének elhárítás céljából. [...]

Csehszlovákiában olyan súlyos helyzet alakult ki, amely megsemmisítéssel fenyegette a szocialista vívmányokat, a törvényes rendet, veszélyeztette a szocialista világrendszer életbevágó érdekeit, a testvéri országok biztonságát, az európai népek békéjét.

A fenyegető veszély időben történő elhárítása, Csehszlovákia párt- és állami személyiségeinek kérése a Magyar Népköztársaság kormányának határozata alapján néphadseregünk egységei Csehszlovákia területére léptek, együtt a szövetséges csapatokkal.

Amint a fenyegető veszély megszűnik, és a csehszlovák törvényes hatóságok úgy döntenek, hogy a szövetséges katonai egységek jelenlétére nincs szükség, a csapatokat haladéktalanul kivonják a Csehszlovák Szocialista Köztársaságból.

A szocialista országok kormányainak elhatározása egyetlen állam ellen sem irányul, nem sérti más államok érdekeit, döntésük teljes összhangban van a testvéri szocialista országok szövetségi szerződéseivel.

A testvéri szocialista országok egységét és szolidaritását állítjuk szembe az ellenség bűnös próbálkozásaival.

Soha senkinek nem engedjük meg, hogy a szocialista közönség valamelyik tagját kiragadják sorainkból.”⁵⁶

⁵⁵ *Hírek*. 1968. augusztus 21. MTVA Archívum. K 615. Sajtólevéltár. 484. doboz. Adásba ment: 1968. augusztus 21. 4:30. Kossuth Rádió.

⁵⁶ *Hírek*. 1968. augusztus 21. MTVA Archívum. K 615. Sajtólevéltár. 484. doboz. Adásba ment: 1968. augusztus 21. 10:00. Kossuth Rádió.

A TASZSZ hírügynökség augusztus 21-i esti közleményében számolt be a Csehszlovákiában történekről. A hallgatók a *Reggeli Krónika* augusztus 22-i összefoglalójából értesülhettek a szovjetek interpretációjáról: „a szövetséges szocialista országok a csehszlovák párt- és állami személyiségek kérésére Csehszlovákiába bevonult katonai alakulatai akadálytalanul hajtották végre csapatmozdulataikat. A csehszlovák néphadsereg katonai egységei állomáshelyükön maradtak. Sok csehszlovák állampolgár hálóját fejezte ki a szövetséges hadseregek katonáinak, hogy kellő időben segítséget nyújtanak az ellenforradalmi erők elleni harchoz. [...] A felforgató tevékenységet ugyanazok a szocialista elemek fejtik ki, akik az utóbbi hónapok folyamán nap mint nap támadták a csehszlovákiai szocializmus alapjait, a Csehszlovák Kommunista Pártot, Csehszlovákiának a Szovjetunióhoz és más szocialista országokhoz fűződő barátságát.” A TASZSZ közleménye azt is megemlítette, hogy a szövetséges országok katonai egységei „nem kívánnak beavatkozni Csehszlovákia belügyeibe”.⁵⁷

Szintén a TASZSZ jelentésére hivatkozva közöltek újabb részleteket az *Esti Krónika* augusztus 22-i adásában: „az ipari üzemekben, a mezőgazdaságban és az állami intézményekben a szokásos munka folyik. A lakosság Svoboda államfő felhívását követve megőrzi nyugalma és tudatában van állampolgári felelősségének.” A jelentés arról is beszámolt, hogy „ellenforradalmár erők Prága központjában felgyújtottak 4 szovjet páncélos járművet és tüzet idéztek elő. Távközlő és közlekedési eszközöket rongáltak meg, akadályozzák a lakosság élelmiszer-ellátását. A TASZSZ közli továbbá, hogy az ellenforradalmárok üzembe helyezték az előre elkészített illegális rádióadókat és nyomdákat, és propagandaközleményeiket olyannak tüntetik fel, mint ha azok a hivatalos csehszlovák álláspontot képviselnék.”

Viszont tájékoztattak arról is, kommentár nélkül, hogy Nicolae Ceaușescu, a Román Kommunista Párt főtitkára, az Államtanács elnöke, a nagy nemzetgyűlés mai ülésén beszédet mondott, és abban „állást foglalt az internacionalista segítség-

⁵⁷ *Reggeli Krónika*. 1968. augusztus 22. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. augusztus 22. 5:30–5:40. Kossuth Rádió.

nyújtás ellen, amelyet az 5 szocialista ország adott csehszlovák párt- és állami személyiségek kérésére a csehszlovák népnek”.⁵⁸

A hallgatók az *Esti Krónika* augusztus 23-i adásában már arról kaptak tájékoztatást, hogy csehszlovák küldöttség érkezett Moszkvába Svoboda köztársasági elnök vezetésével.⁵⁹

A Csehszlovákiában történekről a *Reggeli Krónika* augusztus 26-i műsorában jelezték, hogy folytatódnak a tárgyalások a csehszlovák küldöttség és a szovjet párt és kormány vezetői között. A továbbiakban a TASZSZ prágai különtudósítója jelentését olvasták be: „reakciós szocialistaellenes erők folytatják aknamunkájukat, és mindenáron megpróbálnak akadályokat gördíteni a helyzet normalizálása elé. E célból Csehszlovákia különböző körzeteiben, különösen a fővárosban provokációs akciókat hajtanak végre. Vasárnapra virradóra Prágában lövöldözés volt hallható, több kerületben fegyvereket, géppisztolyokat, állványos géppuskákat, páncéltörőket találtak és koboztak el. A szövetséges csapatok katonái arra kényszerültek, hogy feltartóztassák és ellenőrizzék a külföldi rendszám táblájú gépkocsikat. Megállapítást nyert ugyanis, hogy az ellenséges elemek ilyen kocsikat használnak fegyverszállításra. Sok provokációs kísérletet a lakosság segítségével hárítanak el. Prágában szombaton éjszaka a szövetséges csapatok katonáinak sikerült megakadályozniuk, hogy szabotőrök üzemképtelenné tegyék a városi vízellátást. Prága és más csehszlovákiai városok lakói, akik kapcsolatot tartanak a szövetséges csapatok katonáival, egyre inkább meggyőződhetnek arról, hogy e harcosok valóban azért mentek Csehszlovákiába, hogy segítsenek megvédeni az ország szocialista rendjét és a nép vívmányait. Második napja dolgozik már az új prágai televízió-adó központ. A csehszlovák főváros házainak falairól sok helyütt eltűntek azok a feliratok, amelyek a szocialista országok népeit becsmérlik, írják a TASZSZ prágai különtudósítói.”⁶⁰

⁵⁸ *Esti Krónika*. 1968. augusztus 22. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. augusztus 22. 19:00–19:00. Kossuth Rádió.

⁵⁹ *Esti Krónika*. 1968. augusztus 23. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. augusztus 23. 19:00–19:25. Kossuth Rádió.

⁶⁰ *Reggeli Krónika*. 1968. augusztus 26. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. augusztus 26. 7:00–7:15. Kossuth Rádió.

A Moszkvában tárgyaló Svoboda csehszlovák köztársasági elnök környezetéből a keletnémet ADN hírügynökség moszkvai tudósítójával közölte: a „csehszlovák államfő felszólította a New Yorkban tartózkodó Hájek külügyminisztert, hogy ne szólaljon fel az ENSZ Biztonsági Tanácsának ülésén. [...] a csehszlovákiai fejlődést a szocialista országok egymás között vitatják és oldják meg”. A hír az *Esti Krónika* augusztus 26-i kiadásában hangzott el.⁶¹

A szovjet fővárosban közleményt hoztak nyilvánosságra az augusztus 23–26 közötti szovjet–csehszlovák tárgyalásokról. A *Hírekben* augusztus 27-én elhangzottak alapján a „tárgyalásokat a nyílt elvtársi légkör jellemezte. A felek megvitatták a nemzetközi helyzet aktuális eseményeit és a Csehszlovákiában az utóbbi [időben] kialakult helyzetet és az öt szocialista ország fegyveres erőinek ideiglenes, csehszlovákiai területre lépésével kapcsolatos eseményeket.”

A közlemény végén mind a két fél megállapodott abban, hogy „akárcsak korábban, határozott válaszban részesíti a militarista, revansista és neonáci erőket, amelyek arra törekednek, hogy felülvizsgálják a második világháború eredményeit, megsértsék a fennálló európai határok érinthetetlenségét”. Kijelentették azt is, hogy „feltétlenül teljesítik mindazon kötelezettségeket, amelyek a szocialista államok között kötött több- és kétoldalú szerződések alapján vállalták, hogy erősítik a szocialista közösség katonai erejét, fokozzák a Varsói Szerződés hatékonyságát”.⁶² A közölteket ismét nem követte kommentár, a hallgatókra bízták a hírek értékelését. A magyar pártvezetés álláspontját ugyanakkor jelezte, hogy továbbra is a mérsékelt, az egyes „testvérpártoktól” eltérő hangnem uralta a híreket,⁶³ amire lehetőséget adott a TASZSZ eseményleíró híryanagának az átvétele is.

⁶¹ *Esti Krónika*. 1968. augusztus 26. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. augusztus 26. 19:00–9:25. Kossuth Rádió.

⁶² *Hírek*. 1968. augusztus 27. MTVA Archivum. K 615. Sajtólevéltár. 484. doboz. Adásba ment: 1968. augusztus 27. 15:00. Kossuth Rádió.

⁶³ A moszkvainál is keményebb volt az NDK rádió hangneme. Erről lásd *Die Rolle der DDR-Medien beim „Prager Frühling” im Jahre 1968*. Forrás: <https://freidenker.cc/die-kunst-der-umschreibung-der-prager-fruehling-1968/167> (Letöltve: 2018. 05. 21.)

Végül október közepén Koszigin és Černík aláírták Prágában a szovjet–csehszlovák szerződést, erről a *Reggeli Krónika* október 17-i műsora tájékoztatót. A szerződés „megszilárdítja a két nép, valamint a szocialista közösség valamennyi népe között a szoros együttműködést és barátságot. Koszigin elmondta, hogy a megállapodás értelmében a szovjet csapatok nagyobb részét, továbbá Magyarország, Lengyelország, az NDK és Bulgária csapatait a közeli hónapokban szakaszosan kivonják Csehszlovákiából”.⁶⁴

A *Hírek* október 21-i hajnali kiadása a magyar csapatok kivonásának hírét erősítette meg: „A Csehszlovákiában tartózkodó magyar alakulatok baráti hangulatú búcsútalálkozón vettek részt, mert rövidesen megkezdődik fokozatos kivonásuk a közelmúltban született megállapodás értelmében. Alakulataink parancsnokai és tisztjei búcsút vesznek azoktól a helyi vezetők-től, akik az elmúlt hetekben eredményesen együttműködtek a magyar egységekkel. A galántai ünnepségen a csehszlovák helyi vezetők hangsúlyozták, hogy a Magyar Néphadsereg magatartása és tevékenysége jelentősen hozzájárult a konszolidáció folyamatához.”⁶⁵

A csehszlovákiai események, a „prágai tavasz” még hónapokig volt a politikai közélet fő témája – a rádió hírfolyamából azonban jórészt kikerültek. Nem utolsósorban az év elején bevezetett új gazdasági mechanizmust érő kritikák miatt. A rádióban kerülték a „prágai tavasz” és a magyar folyamat korábban is alig jelzett, de az értő hallgatók számára egyértelmű hasonlóságát. A csend most a magyarországi gazdasági reform védelmét szolgálta. S mint nem sokkal később be is igazolódott, nem is alaptalanul.

⁶⁴ *Reggeli Krónika*. 1968. október 17. MTVA Archivum. Műsorboríték. Adásba ment: 1968. október 17. 7:00–7:14. Kossuth Rádió.

⁶⁵ *Hírek*. 1968. október 21. MTVA Archivum. K 615. Sajtólevéltár. 489. doboz. Adásba ment: 1968. október 21. 4:30. Kossuth Rádió.